

Erozija demokracije u Venezueli

Meštrović, Dora

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:903478>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-24**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Dora Meštrović

EROZIJA DEMOKRACIJE U VENEZUELI

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2022.

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

EROZIJA DEMOKRACIJE U VENEZUELI

DIPLOMSKI RAD

Mentorica: prof. dr.sc. Lidija Kos-Stanišić

Studentica: Dora Meštrović

Zagreb
kolovoz, 2022.

Izjavljujem da sam diplomski rad *Erozija demokracije u Venezueli*, koji sam predala na ocjenu mentorici prof. dr. sc. Lidiji Kos-Stanišić, napisala samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekla ECTS-bodove.

Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivala etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkog kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Dora Meštrović

Sadržaj

1. Uvod.....	1
1.1. Predmet i metoda istraživanja.....	2
1.2. Cilj i ograničenja rada	2
2. Teorijski okvir.....	3
2.1. Definiranje glavnih pojmova	4
3. Pregled literature	6
3.1. Zašto dolazi do erozije demokracije?.....	8
4. Povijesni kontekst Venezuele	8
5. Uspon Huga Cháveza.....	13
5.1. Prvo desetljeće Chávezove vladavine (1998.-2008.).....	14
6. Erozijska demokracija u Venezueli.....	17
6.1. Partitokracija.....	19
6.2. Izborne nepravilnosti.....	21
6.3. Horizontalna odgovornost.....	24
6.4. Autokratizacija nakon erozije demokracije?	26
7. Zaključak	28
8. Literatura	31

Popis ilustracija

Grafikon 1: Indeksi izborne i liberalne demokracije u Venezueli (EDI i LDI) (1994.-2020.)	18
Tablica 1: Predsjednici za vrijeme partitokracije u Venezueli (1959.-1993.)	20
Grafikon 2: Stavovi građana Venezuele o demokraciji (1995.-2018.)	23

1. Uvod

Demokracija kao oblik vladavine, dominira modernim svijetom i njegovim liberalnim shvaćanjem o ispravnom, poželjnim i poštenim ustrojem vlasti. Nakon Drugog svjetskog rata i Hladnog rata, međunarodno poimanje uloge države drastično se mijenja. Demokracija postaje tzv. "jedina igra u gradu". Epidemija demokratizacije se, prema Samuelu Huntingtonu odvijala u tri vala, od kojih je prvi val započeo 1828. godine (1991: 16). Valove demokratizacije pratili su suprotni valovi u kojima su se demokratski režimi urušavali i prelazili u autoritarne sustave, tzv. valovi autokratizacije (Huntington, 1991). Huntingtonovi valovi demokratizacije završavaju trećim valom koji je trajao od 1974.-1990. Međutim, suvremena istraživanja primjećuju rastući broj država koje prelaze s demokratskog na autoritarni sustav (Waldner i Lust, 2018) i najavljuju da se radi o trećem valu autokratizacije koji počinje kasnih 1990-ih i traje do danas (Luhrmann i Lindberg, 2019). Prema izvješću Freedom House organizacije, koja se bavi istraživanjem demokracije, slobode i ljudskih prava, broj demokracija u svijetu je u padu posljednjih 15 godina, dok broj autoritarnih praksi u državama raste (Freedom House, 2022).

Procesi demokratizacije i autokratizacije nisu nova pojava i prisutni su na svim kontinentima. Međutim, Latinska Amerika je kroz povijest imala problema s odnosima moći i održavanjem demokratskih sustava. Po pitanju demokratizacije, u prvoj polovici 20. stoljeća Venezuela je prednjačila kao jedna od prvih država s tog područja koja je provodila demokratsku praksu. U vrijeme kada se ostatak regije suočavao s vojnim i represivnim režimima, Venezuela je bila na putu konsolidacije demokracije. Ipak, Venezuela je doživjela obrnuti proces za razliku od ostatka regije; kada je završen treći val demokratizacije 1990. godine, koji je obuhvatio veliki broj država Latinske Amerike, Venezuela se nedugo nakon suočavala s krizom režima. Određeni autori smatraju da se kod promatranja promjene režima treba uzeti u obzir regionalni kontekst, međunarodno okruženje i međunarodne organizacije (Mainwaring i Pérez-Linan, 2013: 5-7 i Merkel, 2011: 240). Ipak, kada se govori o razdoblju demokratizacije, slučaj Venezuele razlikuje se od ostatka Latinske Amerike. Venezuela je jedan od slučajeva u kojem je demokracija doživjela svoj uspjeh, ali i postupnu eroziju. Danas, mnogi Venezuelu smatraju autoritarnom državom, u vrijeme kada većina država Latinske Amerike ima utvrđene demokratske institucije.

1.1. Predmet i metoda istraživanja

U ovom radu bavit ću se procesom erozije demokracije u Venezueli. S obzirom na to da se radi o širokom pojmu, glavni fokus je stavljen na period od 1998. do 2010. godine. Razlog tomu jest činjenica da je povijest demokratske erozije započela postupno, nakon 1998. godine, dolaskom Huga Cháveza na vlast. Razdoblje nakon 2010. godine bit će spomenuto u kontekstu prikazivanja posljedica Chávezove vladavine na politički sustav u Venezueli. Stoga, cilj rada je odgovoriti na istraživačko pitanje o tome koji su uzroci erozije demokracije u Venezueli. U svom istraživanju, fokusirat ću se na političke institucije i procese unutar njih kako bi se pružio odgovor na pitanje. Nastavno na istraživačko pitanje, prikazat ću je li demokratska erozija rezultirala autokratizacijom države ili se pak smatra defektnom demokracijom. Istraživačko pitanje koje je postavljeno u radu deskriptivne je prirode te će se koristiti kvalitativna metoda istraživanja kroz studiju slučaja. Također, zato što se kroz rad prati određeni niz godina i tijekom događaja, ovaj rad je dijakronijski prikaz fenomena erozije demokracije. Podaci za istraživanje prikupljeni su putem analize sekundarnih izvora, tj. knjiga i članaka objavljenih na temu. Rad je koncipiran tako što ću u prvom dijelu predstaviti teorijski okvir unutar kojeg ću definirati pojmove demokracije, demokratske erozije i demokratskog nazadovanja kako bi se pomoglo razumijevanju tih pojmova i procesa. Zatim ću napraviti kratki pregled literature dosadašnjih radova o uzrocima erozije demokracije općenito, a onda i na primjeru Venezuele. Nastavno na to, uslijedit će povijesni pregled Venezuele u periodu od osnivanja neovisnosti pa do danas, s većim naglaskom na razdoblja demokratske konsolidacije i demokratskog nazadovanja. Dolazak na vlast Huga Cháveza i period u kojem je služio kao predsjednik države, obrađeni su zasebno jer su ključni za razdoblje erozije demokracije. U završnom dijelu rada istaknut ću uzroke erozije demokracije u Venezueli koji su, po mom mišljenju, najvažniji. Na kraju rada ću se osvrnuti na trenutno stanje u Venezueli i zaključiti je li proces erozije demokracije još u tijeku ili je pak završen.

1.2. Cilj i ograničenja rada

Cilj ovog rada jest doprinijeti temi demokratske erozije na primjeru Venezuele i napraviti sintezu najvažnijih uzroka koji su doprinijeli razvoju tog procesa. S obzirom na to da erozija demokracije u Venezueli nije bila rezultat brzog i naglog djelovanja, njezine uzroke treba tražiti u političkom i povijesnom kontekstu. Dosadašnji radovi o Venezueli su brojni, fokusirani najčešće na Cháveza i njegovu transformaciju vlasti koja se dogodila inkrementalno i postupno. S druge strane, demokratsko nazadovanje i/ili demokratska erozija tek su u posljednjem

desetljeću u većem fokusu političkih znanstvenika. Konkretniji cilj rada je prikazati već postojeće teorijske okvire o čimbenicima erozije demokracije te ih identificirati na slučaju Venezuele. S obzirom na to da je demokratsko nazadovanje danas definirano kao postepen proces erozije demokratskih institucija putem inkrementalnih promjena (Bermeo, 2016), malo je radova u dosadašnjoj literaturi koji rade sintezu političkih utjecaja na eroziju u Venezueli. Ograničenja ovog istraživanja su limitirani resursi jer postoji potencijal za sveobuhvatno istraživanje koje bi mjerilo i ispitalo političke, socijalne i ekonomske uzroke erozije. Nadalje, literatura koja je korištena za potrebe ovog rada je na engleskom jeziku, a ne na španjolskom jeziku, što limitira pristup informacijama kao što su službeni dopisi ili radovi na službenom jeziku Venezuele. Također, ograničenje ovog rada je i njegov zadani obujam, koji ne može dovoljno detaljno i precizno objasniti takav kompleksan proces s obzirom na to da se radi o širokoj temi koja obuhvaća razne sfere, ali i duži vremenski period koji je u fokusu istraživanja.

2. Teorijski okvir

Za početak ću objasniti tri temeljna pojma koja su važna za potpuno razumijevanje ovog rada, a to su demokracija i demokratsko nazadovanje i/ili demokratska erozija. Za definiranje pojma demokracije i čimbenika koji ju čine, koristit ću se teorijskim okvirima autora Schumpetera i Dahla te ih nadograditi radovima O'Donnella i Merkela. Schumpeter je svojom definicijom postavio temelje za daljnje razvijanje pojma demokracije, oko čijeg se konsenzusa i danas bave mnogi radovi u području političke znanosti. Dahl se, međutim, svojom definicijom i uvođenjem pojma poliarhije kojim pobliže objašnjava svoje shvaćanje demokratskog sustava, istaknuo u političkoj znanosti i u mnogim mjerenjima demokracije uzima se kao teorijski postulat. U ovom radu će se Dahlovo definiranje pojma uzeti kao standard za mjerenje tj. definiranje režima. Nadalje, pojmovi erozije demokracije i demokratskog nazadovanja u političkoj znanosti se nedavno više koriste, s obzirom da demokratski režimi nakon trećeg vala demokratizacije ne prelaze na autoritarizam naglim putem, već postupno.

Kada se govori o demokraciji u teoriji, kao i o demokratizaciji, važno je spomenuti Huntingtona i njegova tri vala demokratizacije koje navodi u svojoj knjizi, koji su bitni za ovaj rad kako bi se pružio širi geopolitički kontekst Venezuele tj. područja u kojem se nalazi - Latinske Amerike. Huntington navodi kako se prvi val demokratizacije odvijao od 1828.-1926. godine i obuhvatio prvo Argentinu, a zatim Čile i Urugvaj (Huntington, 1991: 16). Zatim je uslijedio

prvi protu-val, tj. val autokratizacije (1922.-1942.) koji je zahvatio Argentinu, Brazil i Urugvaj. Drugim valom demokratizacije (1943.-1962.) obuhvaćeni su Urugvaj, Brazil, Kostarika, Argentina, Kolumbija, Peru i Venezuela (Huntington, 1991: 17-18). S obzirom na to da je drugi val demokratizacije bio kratkog vijeka, države koje su bile obuhvaćene njime nisu stigle dovoljno konsolidirati demokraciju te su u drugom protu-valu (1958.-1975.) najviše “stradale” države Latinske Amerike koje mahom prelaze na autoritarizam. Među njima su bili Peru, Argentina, Čile, Brazil, Urugvaj, Bolivija i Ekvador (Huntington, 1991: 19). U to vrijeme, Venezuela je održavala redovne izbore te se smatrala demokracijom. Treći val demokratizacije (1974.-1990.) započeo je u Portugalu i Španjolskoj padom diktatura, a ubrzo je takav trend došao u Latinsku Ameriku, gdje su se tijekom 1970-ih i 1980-ih demokratizirali Ekvador, Peru, Bolivija, Argentina, Urugvaj, Brazil, Honduras, Salvador i Guatemala (Huntington, 1991: 21-23).

2.1. Definiranje glavnih pojmova

Studije o demokraciji obilježile su političku znanost te su predvođene brojnim autorima koji su postavili teorijske, ali i empirijske temelje. Schumpeter je demokraciju definirao kao “institucionalno uređenje za donošenje političkih odluka u kojem pojedinci dobiju moć odlučivanja putem natjecanja za glas od strane naroda” (Schumpeter, 1976: 269). Prema tom konceptu, Schumpeter je dalje razvio neke od uvjeta koji podrazumijevaju takvo institucionalno određenje; slobodu za natjecanje na izborima i slobodu glasa (Schumpeter, 1976: 271). Pri definiranju demokracije, Schumpeterova inačica naziva se “minimalističkom” zato što se primarno odnosi na izražavanje volje naroda putem izbora. S druge strane, Robert Dahl daje šire shvaćanje demokracije i navodi potrebne strukture koje čine demokratski sustav. Stoga, on uvodi pojam poliarhije kojeg koristi kao ideal-tip demokratskog sustava za kojeg tvrdi da još nije ostvaren u nijednom postojećem političkom sustavu. Prema njemu, institucionalne odrednice poliarhije su: slobodni i pošteni izbori, sloboda izražavanja, alternativni izvori informiranja, sloboda udruživanja, pravo glasanja (aktivno biračko pravo), pravo da se bude izabran na izborima, pravo da se natječe za glasove birača te institucije koje su ovisne o glasovima birača (Dahl, 1998: 85). Poliarhija obuhvaća prethodno navedene političke institucije, a u svojoj knjizi *Poliarhija: participacija i opozicija* Dahl navodi njezine dvije dimenzije; pravo na participaciju građana i pravo na javno osporavanje (Dahl, 1971: 4). Dakle, autori stavljaju naglasak na izborni proces koji mora biti jamčiti slobodu glasa, slobodu izbora i slobodu natjecanja. O’Donnell ide korak dalje i navodi kako sam dolazak na vlast nije

dovoljna predispozicija demokracije, već oni moraju biti institucionalizirani, što znači da se moraju redovito održavati (O'Donnell, 2010: 20). Nadalje, nadograđujući Dahlov koncept demokracije, O'Donnell dodaje nekoliko elemenata za koje smatra da čine demokratski sustav. To su konstitucionalizam, horizontalna odgovornost, vladavina prava i vojska koja je podređena građanima. Nadalje, navodi i jednake uvjete natjecanja za opoziciju, izabranim dužnosnicima samo građani mogu prisilno završiti mandat te moraju biti osigurani uvjeti u kojima izabrani dužnosnici mogu djelovati neovisno o bilo kakvim vanjskim pritiscima (O'Donnell, 2010). Pojam horizontalne odgovornosti uveo je sam O'Donnell, a definira ga kao nadzor izabranih dužnosnika od strane "relativno autonomnih institucija" (O'Donnell, 1994: 61). U kasnijim radovima takve institucije naziva državnim agencijama (*state agencies*), a horizontalna odgovornost podrazumijeva interakciju između njih kada se primijeti ilegalno djelovanje neke državne agencije (O'Donnell, 2003: 52). Horizontalna odgovornost vezana je uz podjelu vlasti na izvršnu, zakonodavnu i sudsku, pri čemu se one trebaju međusobno kontrolirati tako da im se sfere ne miješaju i da jedna grana nije dominantnija nad druge dvije (Merkel, 2004: 88).

Međutim, što ako demokratski sustav neke države narušava neke od karakteristika i institucija koje ga čini, ili pak manjka nekog od njih? Čini li ga to autoritarnim režimom? Politolog Wolfgang Merkel u svom članku *Usidrene i defektne demokracije* opisuje ta dva pojma. Prema njemu, usidrene demokracije su stabilne ustavne demokracije koje sadržavaju pet parcijalnih režima; (1) demokratski izborni režim, (2) politička prava participacije, (3) građanska prava, (4) horizontalnu odgovornost i (5) jamstvo da je stvarna moć vladanja u demokratski izabranim predstavnicima (Merkel, 2004: 84). Parcijalni režimi koje Merkel spominje, obuhvaćaju elemente koji su prethodno navedeni prema Dahlu i O'Donnellu, međutim, nova dimenzija koju Merkel dodaje je definiranje političkog sustava kada jedan ili više navedenih elemenata nedostaje. Ukoliko je jedan od parcijalnih režima narušen, onda je riječ o defektnim demokracijama. Prema Merkelu, one nisu nužno prijelazni režim između demokracije i autokracije, već se mogu ustaliti kao poseban oblik demokratskog sustava (Merkel, 2004: 95). Merkel navodi četiri tipa defektnih demokracija: ekskluzivna, domenska, neliberalna i delegativna. Ekskluzivna demokracija je ona u kojem je, po nekom određenom kriteriju, odraslim građanima uskraćeno pravo glasa, domenska je ona u kojoj je politička domena uzeta izabranom dužnosniku od strane tzv. "veto-aktera" (primjerice vojska, gerilska skupina, policija...). U neliberalnoj demokraciji vladavina zakona i građanska prava su manjkava te postoji nesrazmjer u trodiobi vlasti, a u delegativnoj demokraciji izvršna vlast, koju najčešće

predvodi karizmatičan predsjednik, djeluje uz limitiran nadzor zakonodavne i sudske vlasti (Merkel, 2004: 95 prema Merkel, Puhle i dr., 2003).

3. Pregled literature

Huntington (1991) je svojom teorijom o valovima demokratizacije postavio temelje za daljnje razmatranje pojma. U svojoj knjizi, međutim, Huntington ne spominje demokratsko nazadovanje, već prijelaz s demokracije na autoritarni sustav koje naziva protu-valovima. Demokratsko nazadovanje i demokratska erozija novi su način definiranja i opisivanja procesa koji se događaju unutar političkog sustava te postavljaju novu sferu unutar standardne dihotomije demokracije i autoritarizma. Razlog tomu je što se režimi država u stvarnosti razlikuju po mnogim stvarima te tipologija političkog sustava između demokracije ili autoritarizma više nije dostatna za klasificiranje kompleksnih sustava. Iz tog razloga, literatura o hibridnim režimima, onima koji nisu ni demokratski, ni autoritarni, još uvijek raste. Stoga, među znanstvenicima još uvijek ne postoji konsenzus o tome što uzrokuje demokratsko nazadovanje i kada do njega dolazi.

Znanstveni radovi koji su se do sada bavili tim pojmovima nisu napravili striktnu distinkciju između demokratske erozije i demokratskog nazadovanja te se često u radovima isprepliću. Međunarodni institut za demokraciju i pomoć pri izborima (IDEA) u svom godišnjem izvješću o stanju demokracije za 2019. godinu navodi kako je “demokratsko nazadovanje jedan od oblika demokratske erozije” (IDEA, 2021: 2). Luo i Przeworski također rade razlikovanje tih dvaju pojmova, smatrajući kako do erozije demokracije dolazi nazadovanjem, uspostavljajući tako uzročno-posljedičnu vezu među njima (2019: 1). U nastavku rada također razlikuju pojmove na primjerima Turske, Venezuele, Mađarske i SAD-a, gdje autori tvrde da su oni “u različitoj mjeri primjeri demokratskog nazadovanja (ili dekonsolidacije, erozije, regresije)” (Luo i Przeworski, 2019: 3). Haggard i Kaufman definiraju nazadovanje kao rezultat djelovanja autokrata izabranih na izborima, što onda može dovesti do erozije (režim se pritom još uvijek klasificira kao demokratski) ili do reverzije (režim prelazi u autoritarizam) (2021a: 4). Prema tom navodu, možemo zaključiti kako Haggard i Kaufman dijele demokratsko nazadovanje na dva oblika; demokratsku eroziju i demokratsku reverziju, što se razlikuje od shvaćanja prethodnih autora. U ovom radu će se pojmovi erozije demokracije i demokratskog nazadovanja odnositi na promjene u demokratskim institucijama i strukturama koje dovode do

njihovog “propadanja” i pritom predstavljaju korak prije autokratizacije. Dakle, pojam demokratskog nazadovanja i demokratske erozije u ovom radu se ne izjednačavaju s autokratizacijom. Autokratizacija se definira kao proces promjene režima prema autokraciji. Ona politiku čini isključivom i monopolističkom, a političku moć represivnom i samovoljnom, ograničenja izvršne vlasti, građanske i osobne slobode i politička prava slabe, dok kompetitivnost i participacija unutar izbornog procesa slabe (Cassani i Tomini, 2018: 277). U autokraciji je političko odlučivanje rezultat procesa koji je manje otvoren nego u demokraciji, a podtipovi autokracije su autoritarni i totalitarni sustavi (Merkel, 2011: 28).

Za razliku od demokratizacije, koja prethodi potencijalnom demokratskom nazadovanju, znatno je manji opseg literature koji se bavi potonjim. U vrijeme kad je Huntingtonova teorija bila u nastajanju, prijelazi vlasti s demokratskog na autoritarni, što također spada pod oblike demokratskog nazadovanja, bili su drugačijeg karaktera od suvremenog. Bermeo (2016) smatra kako su klasični oblici demokratskog nazadovanja, karakteristični za period prije Hladnog rata, u opadanju. Pod njima se smatraju državni udari izvršeni od strane vojske ili drugih državnih elita, izravno manipuliranje glasovima na izborima, te državni udar kojeg izvede izabrana izvršna vlast (Bermeo, 2016: 6). Prema autorici, suvremeno demokratsko nazadovanje predstavlja inkrementalne promjene u demokratskim institucijama, koje vode prema njihovoj eroziji, radije nego naglu promjenu režima putem puča (Bermeo 2016, Haggard i Kaufman 2021a). U radovima o demokratskoj eroziji koji su nastali posljednjih godina, ona se najčešće objašnjava kao posljedica autokratskih djelovanja onih aktera koji su legitimirali svoju vlast putem izbora. Haggard i Kaufman pod autokratskim djelovanjem podrazumijevaju narušavanje triju konstitutivnih elemenata demokracije; slobodnih i poštenih izbora, horizontalne odgovornosti tj. uzajamne kontrole između tri grane vlasti i osiguravanje osnovnih političkih prava i civilnih sloboda (Haggard i Kaufman, 2021a: 3-4). Nadalje, autori koji demokraciju definiraju nešto jednostavnije, imaju tendenciju slično shvaćanje imati i po pitanju demokratskog nazadovanja. Primjerice, autori Jee, Lueders i Myrics, smatraju da demokracija zajednici osigurava “slobodu izbora, slobodu od tiranije i jednakost u slobodi” zbog čega demokratsko nazadovanje definiraju kao bilo kakvo djelovanje koje ugrožava garantiranje neke od tih sloboda (Jee i dr, 2022: 755).

3.1. Zašto dolazi do erozije demokracije?

Iz prethodno spomenutih definicija demokratskog nazadovanje i erozije demokratskog sustava, jasno je da se pod tim ne ubrajaju klasični oblici narušavanja poretka kao, primjerice, puč. Demokratsko nazadovanje je proces koji traje i iz tog razloga se postavlja pitanje koji su njegovi mogući uzroci. U svojoj knjizi *Backsliding*, Haggard i Kaufman (2021a) ističu političku polarizaciju kao početak kauzalnog odnosa koji uzrokuje demokratsko nazadovanje. Prema autorima, politička polarizacija povećava mogućnost prijelaza na novu vlast koja je “protiv sistema” i smanjuje potporu koju je do tada uživala centristička politička opcija. Nova opcija koja se pojavljuje temelji svoju kampanju na zastupanju interesa naroda u cjelini, a ne elita. Na taj način autokrati iskorištavaju polarizirano društvo kako bi pobijedili na izborima i preuzeli kontrolu nad izvršnom i zakonodavnom vlašću, čime bi ostvarili institucionalne temelje za demokratsko nazadovanje (Haggard i Kaufman, 2021a: 3-5). Nadalje, Luo i Przeworski iznijeli su teoriju po kojoj demokracija postaje ranjiva u dva slučaja; (1) kad građani imaju visoku razinu odobravanja prema vladajućem (bilo zbog karizme, politika koje provodi i sl.), što mu omogućuje da potkopava demokraciju, dok u isto vrijeme uživa podršku građana i (2) kad građani više ne odobravaju vladajućeg i žele ga smijeniti, ali vladajući poduzima antidemokratske mjere da akumulira moć i zadrži se na vlasti (2019: 8-9). Ukoliko vlast krene s inkrementalnim narušavanjima, primjerice izbornih pravila i procesa, postoji velika mogućnost da građani, s obzirom na razinu odobravanja, ne uoče narušavanje demokratskih institucija dok ne bude prekasno (Haggard i Kaufman, 2021a, Luo i Przeworski, 2019). Mainwaring i Pérez-Linan u svojoj knjizi navode da je demokratska erozija u Venezueli rezultat predsjedničkih djelovanja da se potkopa demokracija putem manipuliranja njezinih institucija (2013: 258-259).

4. Povijesni kontekst Venezuele

Venezuela, kao i nekolicina današnjih država na području Južne Amerike u 19. stoljeću, bila je španjolska kolonija. Venezuela ostvarivanje neovisnosti 1811. godine duguje revolucionaru Simónu Bolívaru. Za svoga života, Bolivar je sanjao o integraciji Latinske Amerike te se zalagao za progresivne stavove o socijalnim pitanjima i obrazovanju, kakvi danas nalikuju ljevici. Također, jasno je izražavao svoj anti-imperijalistički stav prema Sjedinjenim Američkim Državama (Tinker Salas, 2015: 34). Nakon rata za neovisnost, situacija se u

Venezueli tijekom 19. stoljeća nije puno promijenila. Država je uglavnom ovisila o izvozu kave te, unatoč svojoj površini, nije imala razvijenu agrikulturu iako je više od polovice ukupnog stanovništva živjelo u ruralnim područjima (Tinker Salas, 2015: 55-56). Dvadeseto stoljeće donijelo je velike promjene u Venezueli. Krajem 19. stoljeća grupa iz Venezuele započela je s ekstrakcijom nafte u blizini granice s Kolumbijom. Narednih godina, ekstrakcija nafte raste, a njezina nalazišta sve su brojnija. Tijekom 1920-ih, Venezuela je doživjela novi razvoj i potpunu transformaciju zahvaljujući brojnim i bogatim nalazištima nafte (Tinker Salas, 2015: 61). Takav razvoj zahtijevao je modernizaciju, donio je sa sobom brojne mogućnosti za zaposlenje te je stvorio nove prilike za poslovnjake.

Na političkoj fronti, početak 20. stoljeća obilježila je vladavina predsjednika Gómeza koji je bio na vlasti tri desetljeća. Gómez je bio predsjednik koji je imao potporu Sjedinjenih Američkih Država i europskih zemalja te je u svojim mandatima centralizirao moć. Također je i nadgledao širenje vojnih snaga koje su vodili časnici iz njegove rodne države Tachira kako bi osigurao lojalnost vojnih službenika (Tinker Salas, 2015: 66-67). Nakon dvadeset godina provedenih na vlasti, Gómez je prvi put za vrijeme svoje vladavine naišao na otpor predvođen studentima 1928. godine. Rómulo Betancourt brzo se istaknuo kao ključna figura u protestima. Gómez je u strahu od nestabilnosti proglasio studente koji su vodili pokret komunistima te ih pritvorio. Nakon njegove smrti 1935. godine, sastao se Kongres koji je bio pod kontrolom Gómeza i odobrio raniju odluku kabineta da službeno imenuje Lópeza Contrerasa za predsjednika. López Contreras naredio je povećanje plaća i uništenje poznatog zatvora iz Gómezove ere u kojem su bili mučeni disidenti kako bi pridobio naklonost stanovništva. Brojni politički i studentski vođe u iseljeništvu, posebno oni koji su sudjelovali u prosvjedima 1928., vratili su se u zemlju nakon Gómezove smrti, dok su drugi pušteni iz zatvora (Tinker Salas, 2015: 72). Mnogi smatraju kraj Gómezove diktature pravim početkom dvadesetog stoljeća u Venezueli.

Vlada Lópeza Contrerasa uvela je petogodišnje trajanje predsjedničkog mandata, stvorila nacionalnu banku, uvela fiskalnu reformu i općinsku autonomiju, povećala izgradnju cesta, restrukturirala obrazovanje, uspostavila zakone o radu i pokrenula poboljšanja zdravlja i sanitarnih uvjeta. Protivnici vlade ostali su podijeljeni i nedostajali su im jedinstveni ciljevi izvan ovih osnovnih reformi (Tinker Salas, 2015: 74-75). Godine 1936., odvio se prvi štrajk radnika u industriji nafte, koji su tražili povećanje plaća, jednake uvjete za domaće stanovništvo i strance te priznanje sindikata. López Contreras i njegova vlada su na kraju fizički potisnuli

prosvjednike. Štrajk je rezultirao time da su buduće vlade pokušavale preuzeti kontrolu nad odnosom između radnika i stranih naftnih kompanija (Tinker Salas, 2015: 75). Za vrijeme Drugog svjetskog rata, Senat izabire Medinu Angaritu, koji je služio kao predsjednik od 1941. do 1945. godine. Angarita je zakonom iz 1943. povećao prihode Venezuele jer su prema tom zakonu strane kompanije bile dužne dati Venezueli 50% svojeg profita od nafte. To je povećalo ulogu države u gospodarstvu, a kako su sindikati postali sve važniji, povećalo se političko natjecanje između centrističkih i ljevičarskih stranaka za kontrolu nad novim radničkim organizacijama (Tinker Salas, 2015: 76). Nadalje, za vrijeme navedenog mandata, novi oblici političke slobode obuhvatile su Venezuelu; osnovane su nove stranke *Acción Democrática* - AD (1941), *Acción Nacional* - AN (1942) (preteča demokršćanske stranke COPEI), ljevičarska stranka koja je predstavljala komuniste *Union Popular* (1944) i *Unión Republicana Democrática* - URD (1945). Nove slobode i nove stranke uznemirile su političku scenu pod Angaritom, koji je krajem 1944. godine počeo razmatrati opcije za mogućeg nasljednika. Strahujući od neodobravanja od strane konzervativaca, Angarita odbija promijeniti ustav kako bi se omogućilo izravno biranje predsjednika (Tinker Salas, 2015: 77-81).

S obzirom na to da je Senat još uvijek birao predsjednika, među novonastalim političkim opcijama počelo se javljati nezadovoljstvo zbog stare hijerarhije na vrhu države. Pripadnici vojske, koji su se organizirali u *Unión Patriótica Militar* - UPM, i socijaldemokratska stranka AD, dogovorili su se za izvođenje državnog udara, što su i učinili u listopadu 1945. godine. Nakon izvršenog državnog udara uslijedio je period poznat pod nazivom *trienio* koji je trajao tri godine (1945.-1948.). *Trienio* je bio prvi pokušaj demokratskog načina vladanja u Venezueli koji je započeo s Betancourtom na vlasti, a završio s Rómulom Gallegosom koji je postao predsjednikom na prvim slobodnim i izravnim izborima održanima 1947. godine. Iste godine kada je izabran, donesen je novi Ustav koji garantira političku slobodu, radnička i civilna prava, te obvezuje vladu da poduzme mjere koje vode prema društvenom blagostanju i ekonomskom napretku. Također, preambula Ustava najavljuje da će Venezuela biti demokratski sustav (Ewell, 1991: 744). Kraj *trienia* obilježio je novi državni udar (1948.) predvođen vojnom huntom, nakon što Gallegos nije ispunio uvjete koje je vojska postavila za poboljšanje vlastitog položaja (Tinker Salas, 2015: 82-85).

Idući period u povijesti Venezuele obilježen je vojnom diktaturom koja je trajala od 1948. do 1958. godine. Delgado Chalbaud, predsjednik hunte, ubijen je 1950. godine te je njegovu ulogu preuzeo Marcos Pérez Jiménez. Jiménez je postao predsjednikom na namještenim izborima na

kojima je pobijedio predsjednik stranke URD (Ewell, 1991: 748). Ubrzo nakon dolaska na vlast, Jiménez uvodi cenzuru medija i prijeti političkim protivnicima s policijom na svojoj strani, a uz to se ukidaju sindikati i drugi oblici udruživanja venezuelskih radnika. Talijanski, španjolski i portugalski imigranti rado su mijenjali domaće radnike. Jiménezova vlada uočila je moguću priliku i 1957. održan je plebiscit po pitanju ostanka Jiménezza na vlasti, s tim da je omogućeno glasovanje svim strancima koji žive u državi duže od dvije godine. Taj je potez omogućio Jiménezu da osvoji plebiscitarnu podršku (Ewell, 2015, 748-749). Do tada su se Jiménezu zamjerili radnici, Crkva, a posljedično i oružane snage. Zajedno, oni su se priključili tajnom civilnom pokretu koji je svojim ustankom doveo do bijega Jiménezza iz države početkom 1958. godine (Ewell, 1991: 750-751).

Nakon pada vojne diktature, na vlasti je kratko bio Wolfgang Larrazábal koji je pokrenio progresivne politike te se zalagao za demokratski sustav. Međutim, Larrazábal nije bio dovoljno spreman za izbore. Tri vodeće stranke u to vrijeme, AD, demokršćanski COPEI i URD, imali su kompetentne članove u svojim redovima za izbore. Vođe tih stranaka, Betancourt, Caldera i Villaba potpisali su sporazum o poštenom političkom natjecanju u skladu s demokratskim standardima. Sporazum *Pacto de Punto Fijo* postignut je u listopadu 1958. godine. Izbore u prosincu iste godine osvojio je Betancourt iz AD-a (Ewell, 1991: 753-754). Taj rezultat označio je novo demokratsko razdoblje u povijesti Venezuele te su postavljeni temelji za institucionalizaciju demokracije (Merkel, 2011: 212). Betancourt je, naučen lekcijama iz *trienia*, temeljio svoju vlast na poštivanju Pakta *Punto Fijo*, odnosno da AD ne vlada sama, već uz dijeljenje utjecaja s drugim strankama. Također, smatrao je da je neuspjeh prve demokratske vlasti ležao u manjku kažnjavanja radikalnih političkih protivnika. Iz tog razloga, Betancourt je ukinuo ustavna jamstva, zabranio "sumnjive" političke stranke te naredio oštre mjere prema gerilskim skupinama, koje su bile ponukane revolucijom koja se odvijala na obližnjoj Kubi (Ewell, 1991: 755-756). Potezi Betancourta odredili su smjer demokratske tranzicije, koja se temelji na konsenzusu i koaliciji elita, ograničavanju kompetitivnosti na izborima te isključenju revolucionarne ljevice (Kos-Stanišić. 2013: 51). Nakon Betancourta, izbore 1963. godine dobio je drugi član AD-a, Raul Leoni. To je bila prva predaja vlasti s jednog demokratski izabranog predsjednika na drugog (Tinker Salas, 2015: 97). Leoni je nastavio slične prakse Betancourta, međutim, unutrašnji raskoli u stranci AD uzeli su maha na idućim izborima 1968. godine, kada pobjeđuje kandidat stranke COPEI, Rafael Caldera (Ewell, 1991: 763-765). Calderina vladavina nastavila je sličnim putem svojih prethodnika, ali je obilježena brojnim studentskim prosvjedima. Unatoč tome, 1960-ih i 1970-

ih godina, snažni dvostranački sustav obilježio je konsolidaciju demokracije u Venezueli (Kos-Stanišić, 2004: 99).

Pakt *Punto Fijo* pogodovao je rastu korupcije i klijentelizma u vladi, a s obzirom da nije imao većinu u Kongresu, Caldera je stvarao saveze s drugim strankama te podržao prijedlog manje stranke o nacionalizaciji naftne industrije, što će se u konačnici i dogoditi (Tinker Salas, 2015: 100-101). U sljedećim izborima 1973. godine, Carlos Andres Pérez natjecao se za stranku AD, a COPEI Lorenza Fernández. Andres Pérez je s 48.7% glasova osvojio izbore. Za vrijeme njegovog mandata (1974.-1979.), Venezuela je doživjela iznenadni ekonomski napredak zbog rasta cijene nafte nakon arapskog naftnog embarga 1973. godine. To je rezultiralo nacionalizacijom naftne industrije te je stvorena tvrtka u vlasništvu države - Petroven, koja će kasnije biti poznata kao PDVSA (Ewell, 1991: 773-775). Pérez je zbog velikih prihoda države usvojio populističke tendencije i zbližio se s ljevicom, zbog čega je došlo do neslaganja unutar AD, posebice od strane Betancourta. To je stvorilo novu mogućnost COPEI-u da osvoji iduće izbore, što su i uspjeli 1978. godine s kandidatom Luisom Herrerom Campinsom (Ewell, 1991: 779).

Tijekom 1980-ih godina, cijene nafte su varirale ovisno o međunarodnim događanjima. Za vrijeme Iranske revolucije i rata između Irana i Iraka cijena nafte je rasla, a s njom i prihodi Venezuele. Međutim, već 1982. cijena nafte pada, što je dovelo do rasta javnog duga (Tinker Salas, 2015: 111). Herrerinu vlast obilježio je tzv. "Crni petak" kada je 1983. godine njegova vlada devalvirala venezuelanski bolivar i uspostavila fiksnu ratu od 7.5 bolivara prema dolaru (Ewell, 1991: 783). Zbog porasta ovisnosti države o nafti i lošim upravljanjem od strane vladajućih, period od 1983. do 1998., Merkel naziva razdobljem destabilizacije demokracije (Merkel, 2011: 229). Venezuelu su zahvatile inflacija, visoka stopa nezaposlenosti i smanjenje životnog standarda. Međutim, na idućim izborima 1983., politička kampanja nije se vodila oko ekonomske krize i rješavanja duga, već su se kandidati okrenuli prema strankama i privatnim životima. Stoga, idući predsjednik bio je AD-ov Jaime Lusinchi. Kao i mnogim njegovim prethodnicima, Lusinchiju je dozvoljeno vladanje dekretom. Lusinchi je ubrzo nakon preuzimanja vlasti krenuo s mjerama štednje i smanjenjem državne potrošnje kao odgovor na postojeću krizu, što je rezultiralo brojnim protestima (Ewell, 1991: 786, Tinker Salas, 2015: 114-116). Godine 1989., na vlast se vraća Andres Pérez, s kojim tadašnja demokratska tradicija, započeta 1958. godine, prilazi kraju. Andres Pérez je iste godine kada je došao na vlast uveo stroge mjere štednje koje su uključivale stopostotni rast cijene goriva, značajan rast cijena

javnog prijevoza, struje i vode, te ukidanje većine subvencija za hranu. Nakon samo nekoliko dana, tisuće ljudi skuplja se u protestu protiv navedenih mjera. Protest se iz glavnog grada ubrzo prelio i na ostale gradove, a poznat je pod nazivom *Caracazo*. *Caracazo* je 1989. godinu obilježio nasiljem i velikim brojem poginulih. Predsjednik je mobilizirao vojsku koja je poslana na ulice kako bi suzbila proteste. Događaji za vrijeme *Carazaca* otkrili su “krizu legitimnosti političkog sustava” (Merkel, 2011: 229).

5. Uspon Huga Cháveza

Početak 1990-ih nasilje i nesigurnost bili su glavni problem stanovnicima Venezuele, praćeni velikom stopom inflacije i siromaštvom (Tinker Salas, 2015: 118-122). Moć i utjecaj partitokracije sve više su jenjavali nakon 1990. godine. Prema Kos-Stanišić, izborna reforma iz 1989. godine omogućila je izravno biranje gradonačelnika i guvernera, čime je otvoren put manjim strankama da stvaraju lokalne baze na političkoj sceni. Nadalje, izbornom reformom iz 1993. godine uveo se mješoviti razmjerni sustav koji je rezultirao nestabilnim i fragmentiranim višestranačjem (Kos-Stanišić, 2004: 101-102). Godine 1992., dogodila su se dva pokušaja državnog udara kojeg su predvodili članovi MBR-200 (Revolucionarni bolivarski pokret-200). Njihov cilj bio je maknuti Péreza s vlasti i osuditi ga za korupciju te nastaviti bolivarski pokret. U pokušaju rušenja vlasti istaknuo se Hugo Chávez kao mladi pukovnik koji je poticao Venezuelance da mu se pridruže, ali ipak u svojim naumima nije uspio. Međutim, nakon dva pokušaja izvršenja državnog udara, Pérezova vlast nije se oporavila od tih udaraca te je 1993. smijenjen s dužnosti predsjednika. Njegovu vlast zamijenio je Caldera, koji nije mogao izbjeći nezadovoljstvo građana koji su živjeli u deteriorirajućim uvjetima, a veliki broj njih u siromaštvu. Caldera tijekom svog mandata nije uspio poboljšati uvjete života svojim građanima, a opoziciju je dobio u Hugu Chávezu koji se pojavio na političkoj sceni kao kritičar Calderinog nepotizma i korupcije (Tinker Salas, 2015: 127-130). Oba su predsjednika bila ovlaštena da vladaju dekretima koji su imali zakonsku snagu, čime je porasla razina delegativne prakse vladanja (Merkel, 2011: 229).

Nakon što je pritvoren na dvije godine nakon pokušaja državnog udara, Hugo Chávez po izlasku iz zatvora 1994. godine počinje razmišljati o svojoj političkoj karijeri. Chávez se žustro protivio trenutnom političkom poretku kojeg je, prema njemu, obilježila korupcija. Njegovi politički ciljevi bili su jasni; raspuštanje Kongresa i biranje Ustavotvorne skupštine koja će

izradi nacrta novog ustava (Gott, 2011: 141). S velikim ambicijama, Chávez kreće s političkom organizacijom unutar Bolivarskog revolucionarnog pokreta, koja je naišla na potporu unutar vojske, ali i građana. Chávez 1997. godine odlučuje učvrstiti svoje šanse za pobjedu te osniva političku stranku Pokret Pete Republike (*Movimiento V [Quinta] República* - MVR), kojoj se zatim pridružuju tri ljevičarske stranke i udružuju se u koaliciju *Polo Patriótico* koja ubrzo postaje popularna. Za to vrijeme se stare stranke, AD i COPEI, previru u potrazi za kandidatom koji bi mogao konkurirati karizmatičnoj i popularnoj ličnosti Huga Cháveza (Gott, 2011: 142-145). U prosincu 1998. godine Chávezova koalicija osvaja 56,20% glasova na izborima, od kojih je MVR dobila 40,17%, što je poprilično jasno odredilo Chávezovu poziciju i odobravanje od strane građana.

5.1. Prvo desetljeće Chávezove vladavine (1998.-2008.)

Prvi Chávezov mandat obilježile su značajne promjene u političkom sustavu i samim institucijama koje su činile dotadašnju demokraciju Venezuele. Na samom početku, Chávezova Venezuela poprimila je obilježja izravne demokracije, s obzirom da je instrument referendum bio često korišten. Međutim, iako je referendum obilježje demokratskih sustava, Chávez ga je koristio u skladu s vlastitim ciljevima. Naime, prvi puta kada je Chávez koristio referendum, 1999. godine, bio je kada je predložio promjene na Ustav iz 1961. godine koje nisu dobile potrebnu dvotrećinsku većinu u Kongresu. Stoga, Chávezov način da “zaobiđe” Kongres bio je referendum, kojim su građani odlučivali o ustavnim promjenama koje predlaže Ustavotvorna skupština. Ustavne promjene odobrene su sa 71% glasova (Corrales i Penfold, 2011: 18). Tim referendumom legitimizirano je stvaranje nove Ustavotvorne skupštine (*Asamblea Nacional Constituyente* - ANC) čiji su članovi izabrani putem izbora (Coppedge, 2005: 292). Novim Ustavom uvedena je podjela vlasti na pet grana; izvršnu, zakonodavnu, sudsku, izbornu i narodnu (Kos-Stanišić, 2004: 106). Daljnje promjene uključivale su jačanje izvršne vlasti koju obnaša predsjednik povećanjem mandata predsjednika s pet na šest godina, s mogućnošću produljenja na dva uzastopna mandata. Zatim, predsjednik je bio direktno zadužen za imenovanja unutar vojske, raspušten je Senat unutar zakonodavnog tijela što je ugrozilo kontrolu i ravnotežu (*checks and balances*) između zakonodavne i izvršne vlasti, te, naposljetku, predsjednik je imao mogućnost sazivanja referenduma bez uključivanja zakonodavne grane (Corrales i Penfold, 2011: 19). U takvom političkom režimu, uloga, moć i značaj opozicije znatno su se smanjili te ona nije imala načina da sudjeluje u procesu oblikovanja i donošenja političkih odluka. Nadalje, smanjenje uloga zakonodavne vlasti

omogućilo je predsjedniku da dobije veću kontrolu nad sudstvom i Nacionalnim izbornim vijećem (*Consejo Nacional Electoral* - CNE) (Corrales i Penfold, 2011: 20). Novim Ustavom najavljeni su i novi izbori, održani 2000. godine, gdje su građani birali predsjednika i članove novog tijela zakonodavne vlasti *Asamblea Nacional*, tj. Narodne skupštine. Chávez je odnio pobjede i na predsjedničkim i na parlamentarnim izborima sa svojom koalicijom *Polo Patriótico* (Coppedge, 2005: 292). Ostvarivanjem većine u Narodnoj skupštini, u kojoj je *Polo Patriótico* držao 101 od 165 mjesta, ubrzo je dopustilo predsjedniku da izdaje dekrete o raznim pitanjima. Povećanje Chávezovih ovlasti dovelo je do promjene u političkom poretku kakvog su građani, vojska i poslovni partneri poznavali. Pojavilo se nezadovoljstvo među sve tri navedene skupine te je 2002., nakon prosvjeda protiv vlasti, organiziran pokušaj državnog udara koji je bio neuspješan jer su Chávezove pristaše ubrzo izašle na ulice zahtijevajući njegov povratak na vlast (Coppedge, 2005: 292-293).

Unatoč podršci koju je Chávez uživao od dijela stanovništva, opozicija i nezadovoljne skupine nisu jenjavale s izazovima u njegovim mandatima. Već 2003. godine, nacionalizirana naftna kompanija PDVSA (*Petroleos de Venezuela, S.A.*), u svojim je redovima imala zabrinute dužnosnike koji su se nakon pokušaja državnog udara 2002. godine bojali za budućnost kompanije. Razlog tomu je što je Chávez okrivio dio rukovodstva PDVSA za sudjelovanje u organizaciji udara te najavio kako želi ostvariti političku i operativnu kontrolu nad naftnom industrijom. PDVSA se stoga udružila s opozicijskom koalicijom, *Coordinadora Democrática* - CD, zajedno pozivajući na štrajk. Chávez je na to odgovorio kažnjavanjem, tako da je otpustio veliki dio zaposlenih u PDVSA, a država je, u suradnji s vojskom, u potpunosti preuzela kontrolu nad industrijom. Odgovor opozicije bio je dotad nekorišteni demokratski alat: pozivali su na referendum o opozivu predsjednika, koji je naveden u izmijenjenom Ustavu iz 1999. godine. Predlagači referenduma trebali su prikupiti 20% valjanih potpisa od ukupnog broja upisanih birača da bi se pokrenuo postupak. Osim toga, protiv Cháveza je na referendumu trebalo dati više glasova nego što je predsjednik dobio na posljednjim izborima, koji su održani u kolovozu 2000. i na kojima je ponovno pobijedio s velikom većinom glasova (Corrales i Penfold, 2011: 22-24). Na referendumu je 45% glasača glasalo za opoziv predsjednika, a bilo je potrebno ostvariti 59%, koliko je Chávez osvojio na izborima. Ishodu referenduma, prema Corralesu i Penfoldu, prethodili su porast javne potrošnje što je pomoglo Chávezu da pridobije javno mnijenje, a Nacionalno izborno vijeće, CNE, otežavalo je opoziciji u procesu prikupljanju glasova (2011: 25-26).

Nakon spomenutog referenduma, uslijedila je deterioracija demokratskog sustava u Venezueli. Chávez je nastavio s većom javnom potrošnjom kako bi podržao kandidate iz svog tabora (*chaviste*) na federalnim izborima te je jačala prisutnost klijentelizma. Nadalje, vlada je objavila na internetu popis svih onih koji su potpisali peticiju za referendum o opozivu, čime se htjelo potaknuti građane da maknu svoje potpise kako ne bi izgubili posao. Takvo indirektno ucjenjivanje, Corrales i Penfold nazivaju “jednim od najočitijih kršenja demokratskih načela u Chávezovoj Venezueli” jer je građanima ugroženo pravo na tajno glasanje i pravo na slobodu izbora (Corrales i Penfold, 2011: 27). Nadalje, daljnja demokratska erozija uslijedila je 2005. godine, kada je na izborima za Narodnu skupštinu opozicija pozvala na bojkot, čime je Chávez ostvario potpunu kontrolu nad zakonodavnim tijelom. Oporba je bila svjesna takvog ishoda, ali se nadala da će bojkot privući pažnju međunarodne zajednice koja bi zatim mogla pritisnuti Cháveza da pristane na zahtjeve oporbe (Corrales i Penfold, 2011: 28). Međunarodna zajednica, međutim, nije reagirala. Približavajući se predsjedničkim izborima 2006. godine, opozicija se suočavala s idućim problemima; CNE nije bilo neovisno o režimu, sistem elektronskog glasanja nije bio pouzdan, pristup medijima je pogodovao onima na vlasti te je razina javne potrošnje u svrhu financiranja političkih kampanja bila zabrinjavajuća (Corrales i Penfold, 2011: 29-30). Posljedično, opozicija nije uspjela mobilizirati dovoljan dio glasača da pobjedi *chaviste*, a pobjeda na izborima 2006. godina dala je Chávezu novi “vjetar u leđa”.

Chávez je u to vrijeme počeo najavljivati svog novi program kojeg je nazvao “socijalizam 21. stoljeća”. Socijalizam 21. stoljeća Chávez nikada nije pretežito detaljno opisao, ali prema njemu to označava “decentraliziraniji i demokratskiji socijalizam koji je manje usredotočen na državu i posvećen uspostavljanju slobode, jednakosti, socijalne pravde i solidarnosti” (Webber, 2010: 29). Potaknut pobjedom, Chávez je predložio novu ustavnu reformu koja je usmjerena na promicanje socijalističkih ciljeva, ali neke od promjena koje su se najviše isticale vezane su za povećanje predsjednikovih ovlasti i moći. Najbolji primjeri su prijedlog za ukidanje ograničenja mandata za predsjednika i uvođenje strožih uvjeta vezanih za referendum o opozivu predsjednika. Nadalje, reforme su bile usmjerene i na administrativne jedinice tj. gradonačelnike, guvernera i ostale službenike, zbog čega je Chávez izgubio dio potpore od strane *chavista* koji su bili na tim pozicijama. Ustavne promjene nisu odobrene na referendumu te je to bio prvi izborni poraz Huga Cháveza. Iste godine, 2007., Chávez je odbio obnoviti licencu za rad RCTV-u, najstarijoj i najpoznatijoj televiziji u Venezueli što je bio, kako Corrales i Penfold navode, “jasan dokaz političke pristranosti režima u upravljanju

gospodarskim poslovima, njegovog prezira prema osnovnim građanskim slobodama i njegovog niskog poštovanja prema pravnom postupku” (Corrales i Penfold, 2011: 34).

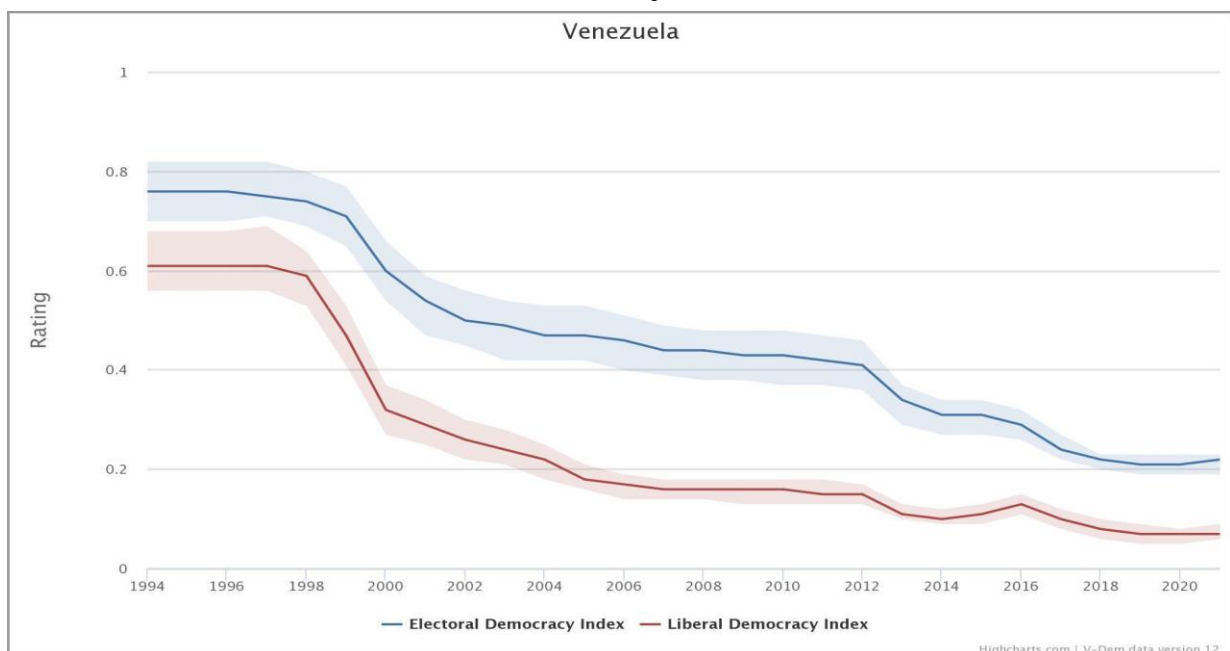
Nadolazeća 2008. godina potvrdila je tvrdnju autora jer je Chávez nastavio s pokušajima represije opozicije i povećanja vlastite moći. Izbori za guvernere saveznih država i lokalni izbori za gradonačelnike u 2008. godini dočekali su Cháveza nakon gubitka na referendumu. Stoga, njegov režim u pokušaju da potkopa opoziciju, optužuje njezine članove za korupciju čime onda postaju spriječeni da se natječu na izborima. Dio opozicije ipak je pridobio nekoliko većih urbanih središta. Njihov uspjeh nije bio dugog vijeka s obzirom na to da su već 2009. godine, pojedini gradonačelnici također osuđeni na korupciju, zbog čega su bili maknuti s pozicija. Chávezova novostvorena stranka, Ujedinjena Socijalistička Partija Venezuele - PSUV (*Partido Socialista Unido de Venezuela*) ostvarila je pobjedu u čak 17 saveznih država od ukupnih 23 (Corrales i Penfold, 2011: 35-37). Premda je na referendumu 2007. odlučeno da se predložene ustavne promjene neće ostvariti, Chávez nije odustao od namjere da ukine ograničenje trajanja predsjedničkog mandata te je najavio novi referendum samo godinu dana nakon prethodnog, da se ponovno odluči o tom pitanju. S obzirom da bi referendum o istom pitanju bio protuustavan, Chávez je našao pravno rješenje te objasnio da se ograničenje mandata više ne odnosi samo na predsjednika, već na sve izabrane dužnosnike (Corrales i Penfold, 2011: 37). S obzirom da je taj prijedlog odgovarao *chavistima* na pozicijama, PSUV je krenuo s kampanjom koja je bila uspješna i rezultirala odobravanjem ustavne promjene na referendumu. Konkretno govoreći, referendumom je Chávezu odobreno da se i nakon dva predsjednička mandata ponovno kandidira za idući, i, uz to, broj predsjedničkih mandata koje isti kandidat smije odraditi više nije limitiran na dva. To je označavalo eroziju demokracije u Venezueli koja je bila u punom zamahu.

6. Eroziya demokracije u Venezueli

Mnogi autori bavili su se temom erozije demokracije u Venezueli te su s vremenom razni faktori prepoznati kao mogući uzroci tom procesu. Najočitiiji među njima je Hugo Chávez i njegova vlast koja je trajala četrnaest godina. Pojedini znanstvenici nisu bili zadovoljni takvim širokim objašnjenjem te su tražili uzroke u institucijama, društvu, povijesti i sl. Prema istraživanju Haggarda i Kaufmana, polarizacija, podijeljenost političke elite i javnosti o pitanjima javnih politika i ideologije, u značajnoj su mjeri prisutna u državama koje su

demokratski nazadovale, pa tako i u Venezueli (2021b: 30). Polarizacija se u Venezueli odnosila na podjelu između onih koji su bili pristaše Cháveza i onih koji nisu. Da je erozija demokracije zaista počela dolaskom Cháveza na vlast jasno je iz indeksa izborne demokracije (*Electoral Democracy Index* - EDI) i indeksa liberalne demokracije (*Liberal Democracy Index* - LDI) kroz godine, koju mjeri V-Dem institut (Grafikon 1). Prije toga, potrebno je prikazati varijable koje V-Dem koristi pri mjerenju navedenih indeksa. LDI se sastoji od EDI i indeksa liberalne komponente (*Liberal Component Index* - LCI). EDI mjeri do koje su razine prisutne značajke Dahlove poliarhije tj. pravo glasa, dužnosnici koji su došli na vlast putem izbora, ispravni izborni proces, sloboda udruživanja, sloboda izražavanja i pravo na alternativne izvore informacija, dok se LCI sadrži od jednakosti pred zakonom, individualnih sloboda i ograničenjem izvršne vlasti od strane sudske i zakonodavne grane (*checks and balances*) (V-Dem, 2022: 50). Prema njihovom mjerenju, oba indeksa bilježe znatan pad nakon 1999. godine, što je posljedica ustavne reforme.

Grafikon 1: Indeksi izborne i liberalne demokracije u Venezueli (EDI i LDI) (1994.-2020.)

Izvor: *Varieties of Democracy Institute (V-Dem)*¹; <https://www.v-dem.net/>

Isto tako, vidljivo je iz grafikona kako oba indeksa imaju paralelno kretanje prema nižim vrijednostima skale, koja se izražava mjerilom 0 do 1. Međutim, razina indeksa izborne demokracije je uvijek viša od indeksa liberalne demokracija jer su manjkavosti demokratskog

¹ V-Dem institut indeks izborne i liberalne demokracije mjeri na skali od 0-1, pri čemu 0 označava autoritarni sustav, a 1 demokratski sustav.

sustava u Venezueli izraženije po pitanju “kontrola i ravnoteže” triju grana vlasti. Nadalje, lakše je zadovoljiti minimalne kriterije demokracije koji su većinom izraženi kroz EDI, a teže je zadovoljiti LDI s obzirom na to da on uključuje veći broj varijabli za mjerenje. Grafikon prikazuje razdoblje od 1994. godine do 2020. godine. Razlog zbog čega je odabrana 1994. godina je da se može primijetiti kakvi su bili indeksi prije dolaska Cháveza na vlast. To potvrđuje tezu da je erozija demokracija započela tijekom njegovog prvog predsjedničkog mandata, te da se s njegovim nasljednikom, Nicolasom Madurom, erozija demokracija nastavila. S obzirom na to da je od 2016. do 2020. godine indeks liberalne demokracije između 0 i 0.1, može se reći da je prema kriterijima mjerenja V-Dem instituta, Venezuela trenutno autoritarni režim.

Jedan od problema demokratskog nazadovanja je taj što često nije odmah uočljiv građanima, te kad shvate da žele smijeniti one koji su na vlasti, obično bude prekasno. Činjenica je da će demokratsko nazadovanje, jednom kad krene teško moći biti spriječeno, jer vlade koje potkopavaju demokraciju pronalaze nove načine kako ostati na vlasti. Isto tako, što je duže ista osoba na vlasti, teže će ju biti maknuti s iste. Primjer toga je Chávez koji je u periodu 1999.-2013. izgubio samo jedne izbore tj. referendum o ukidanju ograničenja za trajanje predsjedničkog mandata 2007. godine, dok je na svim izborima za predsjednika osvojio preko 50% ukupnog broja glasova. S druge strane, treba uzeti u obzir i izborne nepravilnosti kojih je, prema istraživanju Corralesa, od 1999.-2019. bilo ukupno 117 od kojih je 56 zabilježeno za vrijeme Chávezove vladavine (Corrales, 2020: 57). Jedan od načina na koji je demokracija nazadovala u Venezueli je putem erozije kvalitete izbornih pravila i normi (Corrales, 2020: 48, prema Kornblith 2005, 2007).

6.1. Partitokracija

U prethodnom dijelu rada uočljivo je da se nakon pakta *Punto Fijo*, vlast u Venezueli mijenjala između dvije stranke, AD i Copei. Isto tako, važno je uočiti da je takvo dvostranačje trajalo tri desetljeća (Tablica 1). U Venezueli se razvio termin *partidocracia* koju su predvodili *adecosi* i *copeyanosi* - pripadnici dviju stranaka, pod zajedničkim nazivom *adecopeyano* (Coppedge, 1996: 4). Partitokracija u Venezueli nakon *Punto Fija*, znači da su stranke AD i COPEI, monopolizirale natjecanje na izborima, kontrolirale zakonodavstvo i centralizirale moć u vodstvu stranke (Coppedge, 2005: 308). Demokratski režim u Venezueli nakon 1958. godine nije odmah bio u potpunosti stabilan s obzirom na razne izazove s kojima se susreo u prvim

godinama; pokušaj državnog udara, opasnosti od strane gerilskih grupacija i razne nestabilnosti među najveće dvije stranke. Unatoč tome, period nakon prvog demokratskog prijelaza vlasti s jedne na drugu, smatra se periodom demokratske konsolidacije u Venezueli (Coppedge, 2005: 290). Ostatak Latinske Amerike je za to vrijeme obuhvatio drugi protu-val demokratizacije, koji je označavao prijelaz na autoritarne režime tijekom 1960-ih i 1970-ih u Brazilu, Argentini, Urugvaju, Peru, Boliviji i Čileu (Huntington, 1991: 14). Period konsolidacije demokracije u Venezueli (1973.-1988.) zadovoljio je minimalne uvjete Dahlove poliarhije; slobodni i poštenu izbore, sloboda političkog udruživanja, sloboda govora, pravo natjecanja za glasove birača i pristup alternativnim izvorima informacija. Obilježja partitokracije koja su joj pomogla u uspjehu prema Coppedgeu su sljedeća; (1) AD i COPEI predstavljale su skoro sve grupe u društvu i 30% ukupnog broja glasača bili su članovi jedne od tih stranaka, (2) građani su prepoznali slobodne i poštene izbore čak i ako nisu bili *adecopeyano*, što se dokazalo visokom izlaznošću, (3) stranke su bile izrazito disciplinirane, (4) suradnja stranaka temeljila se na konsenzusu i izbjegavanju konflikta i (5) osigurani su dobri radni uvjeti za oružane snage i privatni sektor kako se ne bi miješali u politička pitanja (Coppedge, 1996: 4-6). Coppedge naglašava da je Venezuela za vrijeme partitokracije bila defektna demokracija s obzirom na to da upravni aparat države nije bio učinkovit, sudovi su bili korumpirani te su najvažnije institucije bile pod kontrolom stranaka (2005: 291). Demokratske institucije bile su prisutne dok su AD i COPEI bile na vlasti, a prema Coppedgeu, simptom demokratskog nazadovanja u Venezueli nije bio “manjak demokracije” već oslabljena institucionalizacija koja se dogodila kao posljedica slabljenja partitokracije početkom 1990-ih (Coppedge, 2005: 209). Nadalje, partitokracija može biti posebno štetna za demokraciju ukoliko je prisutna u državi koja ima predsjednički sustav (Serra, 2012: 96, prema Coppedge, 1994). Autor Gauna dalje razvija prethodnu tezu, te ističe kako je prezidencijalizam, zajedno s partitokracijom, u korijenu krize koja je dovela do demokratskog nazadovanja u Venezueli (Gauna, 2017: 45).

Tablica 1: Predsjednici za vrijeme partitokracije u Venezueli (1959.-1993.)

PREDSJEDNIK	MANDAT	STRANKA
Rómulo Betancourt	1959-1964	<i>Accion Democratica</i>
Raul Leoni	1964-1969	<i>Accion Democratica</i>
Rafael Caldera Rodriguez	1969-1974	COPEI

Carlos Andres Pérez Rodriguez	1974-1979	<i>Accion Democratica</i>
Luis Herrera Campins	1979-1984	COPEI
Jaime Lusinchi	1984-1989	<i>Accion Democratica</i>
Carlos Andres Pérez Rodriguez	1989-1993	<i>Accion Democratica</i>
Ramon Jose Velasquez	1993-1994	<i>Accion Democratica</i>

Izvor: Tinker Salas, 2015

Venezuela se ipak nikad nije mogla definirati kao liberalna demokracija, već kao defektna demokracija iz tog razloga što je zadovoljeno institucionalno obilježje demokracije putem redovitog održavanja slobodnih i poštenih izbora, ali mehanizmi odgovornosti nisu bili funkcionalni zbog pakta dviju velikih stranaka (Merkel, 2011: 227 prema Zimmerling, 2004). Partitokracija, u dosadašnjoj teoriji, nije pojam koji se navodi kao mogući uzrok erozije demokracije. Ona se ističe kao uzrok erozije demokracije u slučaju Venezuele, ali ipak na indirektan način. Ona sama po sebi nije dovela do erozije, već je stvorila uvjete Chávezu da dođe na vlast. Korupcija je imala veliki značaj u promjeni na političkoj sceni i znatno je utjecala na stavove građana. Posljedično, korupcija je delegitimirala te dvije stranke jer je razina stranačke identifikacije opadala, a loša ekonomska situacija rezultirala je nezadovoljstvom građana (Mainwaring, 2012: 956, prema Seawright, 2012). Chávez je, kao i ostatak građana, bio sit klijentelizma, korupcije i ustajale političke elite koja se izmjenjivala na vlasti. Zahtijevao je promjenu starog sistema i stranačke dominacije. Posljedično, građani su vidjeli privlačnost u Chávezovim stajalištima jer su, prema razini potpore koju je ostvario na izborima, bili željni promjene. Na kraju, promjene su i dobili, ali ne onakve kakve su zamišljali.

6.2. Izborne nepravilnosti

Kao što je dosad istaknuto u radu, slobodni i poštenu izbori esencijalna su karakteristika svih demokracija. Ukoliko dođe do njihovog narušavanja, cijeli demokratski sustav dolazi u pitanje. Izborne nepravilnosti nerijetko se spominju kada se piše o demokratskom nazadovanju općenito, ali su i neizbježni kada se piše o Venezueli. Premda je Chávez na vlast došao i ostao putem izbora, njihov legitimitet često se dovodio u pitanje, posebice nakon 2000. godine kada je osnovano Nacionalno izborno vijeće (CNE). CNE je služilo kao produžena ruka Chávezu s

obzirom na to da su tim tijelom dominirali njegovi pristaše. Stoga, CNE u stvarnosti nije činio puno kako bi osiguravao sigurne i poštene izbore. Hidalgo navodi kako je CNE rijetko kažnjavalo nepravilnosti te da kontrola financiranja političkih kampanja u suštini nije postojala (Hidalgo, 2009: 83-84). Nadalje, ističe se nekoliko nepravilnosti u izbornom procesu u Venezueli. Istaknutiji među njima su pokušaj zastrašivanja i ucjenjivanja glasača kako bi osigurali njihov glas i kasno objavljivanje izbornih rezultata što je među stručnjacima sijalo sumnju lažiranja istih (Hidalgo, 2009: 84).

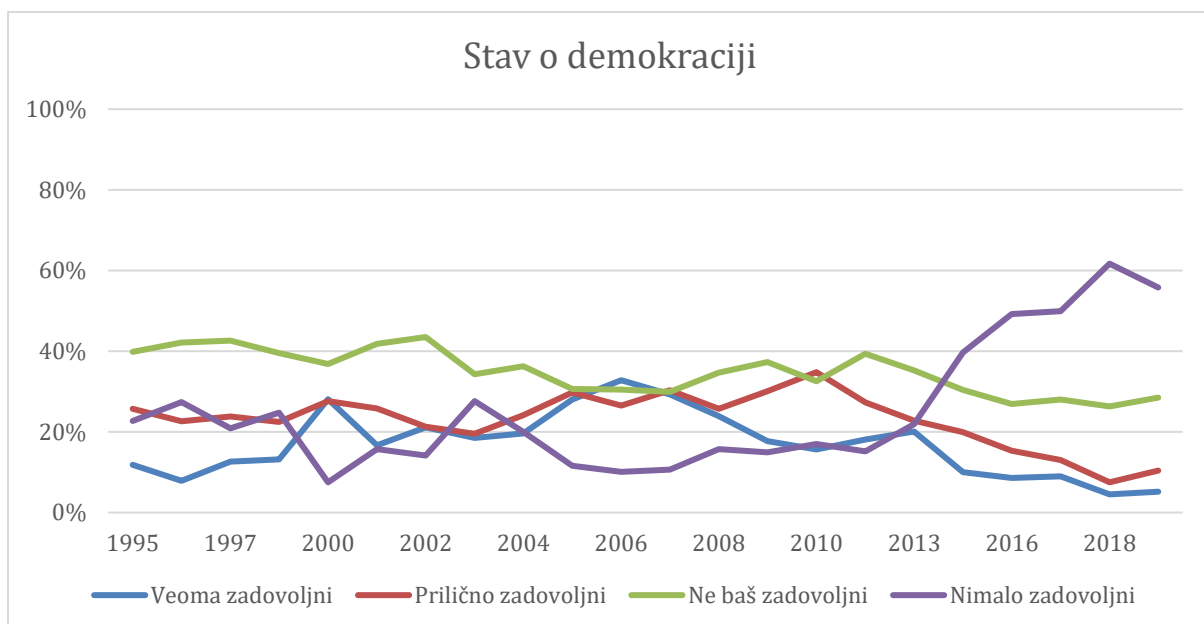
Javier Corrales je 2020. godine objavio svoje istraživanje o izbornim nepravilnostima u Venezueli u periodu od 1999.-2019. koji obuhvaćaju vladavinu Cháveza do 2013., a zatim i njegovog nasljednika Nicolasa Madura. Kada su u pitanju izbori, Venezuela je zadovoljavala uvjete minimalne demokracije te su se izbori za izvršnu i zakonodavnu vlast regularno održavali. Corrales je primijetio da su se izborne nepravilnosti, kada bi se pojavile, ponavljale na svim idućim izborima, što je s vremenom dovelo do njihovog rasta (Corrales, 2020: 60). Također, u skladu sa shvaćanjem demokratske erozije kao gradualnog procesa, izborne nepravilnosti rasle su eksponencijalno tijekom vremena (Corrales, 2020: 49). Corrales uočava kako je broj izbornih nepravilnosti značajno počeo rasti nakon referenduma za opoziv predsjednika 2004. godine (2020: 49). Ta je činjenica u skladu s teorijom koju su iznijeli Luo i Przeworski (2019), koja kaže da će vladajući pokušati povećati svoju moć dok je na vlasti, ako uoči da ga građani ne odobravaju ili ga odobravaju u znatno manjoj mjeri. S obzirom na to da je na referendumu 49% birača glasalo za opoziv predsjednika, Chávez se potrudio da njegova pozicija više ne bude izložena riziku. Iz prethodno navedenih činjenica, može se zaključiti kako je za vrijeme Cháveza narušeno više institucionalnih jamstava Dahlove poliarhije; pravo da se natječe na izborima, pravo da se bude bira i pravo glasanja, što je zajedno utjecalo na izbore koji nisu bili slobodni i poštenu.

Venezuela je upravo zbog redovitog održavanja izbora za izvršnu i zakonodavnu vlast, stvorila prikaz održavanja minimalne demokracije. Drugi element, koji je usko povezan s nepoštivanjem slobodnih i poštenih izbora, je limitiranje opozicijskih kandidata tj. njihove mogućnosti da se kandidiraju. Oni koji su na vlasti uglavnom se okreću takvom potezu kada smatraju da je njihova pozicija na vlasti ugrožena i da postoji mogućnost da izgube na izborima. I sam Chávez nije oklijevao s pokušajima sabotaže opozicije u izbornom procesu. Na izborima za regionalnu (guverneri) i lokalnu vlast (gradonačelnici) 2008. godine, Chávezov režim

ispisao je listu političara kojima je zabranjeno kandidiranje zbog sumnje na korupciju; od kojih je više od 200 bilo iz redova opozicije (Corrales i Penfold, 2011: 36).

Postavlja se pitanje kakvi su bili stavovi građana dok su se odvijala navedena politička zbivanja? Činjenica je da se demokracija treba, odnosno mora temeljiti na volji naroda te da vlast ovisi o istoj. Međutim, kada oni koji su već legitimirali vlast na izborima koriste ne-demokratske prakse, ne mora značiti da će građani, ako to i uspiju sami prepoznati, biti protivnici istog. Prema prikazu (Grafikon 2) koji je napravljen na temelju izvješća Latinobarometra u razdoblju od 1995. do 2018. godine, stanovnici su najzadovoljniji demokracijom u Venezueli bili 2006. godine kada je 32,8% ispitanika izrazilo da su veoma zadovoljni demokracijom, i također, iste godine postotak onih koji su bili izrazito nezadovoljni demokracijom bio je niskih 10%.

Grafikon 2: Stavovi građana Venezuele o demokraciji (1995.-2018.)

Izvor: *Latinobarometro*²

Zanimljiva je korelacija stavova iz 2006. godine s političkim događanjima tog razdoblja, kada je opozicija jasno ukazivala na manjkavosti izbornog procesa te pozvala građane, da u znak

² Postavljeno pitanje glasi: „Općenito, biste li rekli da ste vrlo zadovoljni, prilično zadovoljni, ne baš zadovoljni ili uopće niste zadovoljni radom demokracije u (zemlji)?“. Podaci dostupni na stranici Latinobarometra (<https://www.latinobarometro.org/oda/online.jsp>).

protesta, ne izađu na predsjedničke izbore. Dio ispitanika koji je prilično zadovoljan demokracijom kroz godine je više-manje bio isti te se kretao oko 20% i 30%. Porast demokratskog zadovoljstva ističe jednu od Chávezovih izvora moći - njegovu sposobnost da zadrži podršku građana. Značajan pad takvog mišljenja događa se nakon Chávezove smrti. 2018. godine samo 7,5% ispitanika tvrdi da su prilično zadovoljni demokracijom. Posljedično, sa smanjenjem broja zadovoljnih građana, nakon 2013. godine značajno raste broj nezadovoljnih ispitanika u Venezueli. Zaključno, može se reći da su građani Venezuele uglavnom zadovoljni demokracijom u Venezueli u razdoblju od 1995. do 2013., nakon čega razina zadovoljstva pada dok nezadovoljstvo demokracijom eksponencijalno raste. Zaključno, građani su bili zadovoljniji demokracijom za vrijeme Cháveza, nego za vrijeme dvostranačke dominacije koja mu je prethodila.

6.3. Horizontalna odgovornost

Horizontalna odgovornost vlasti predstavlja međusobno kontroliranje tri grane vlasti; izvršne, zakonodavne i sudske. Kada jedna od te tri grane naruši sposobnost da ju druge dvije kontroliraju, dolazi do narušavanja horizontalne odgovornosti i time se narušava demokratski sustav. Ukoliko jedna od tih grana više ne ovisi o druge dvije, stvara se prostor neovisnog djelovanja i ugrožavanja demokratske prakse. Kada nema horizontalne odgovornosti među tri grane vlasti, dolazi do kolapsa sustava podjele vlasti. Primjeri narušavanja horizontalne odgovornosti u Venezueli doveli su erozije demokracije. Neovisno sudstvo važna je komponenta demokratskog sustava koje osigurava provođenje vladavine prava. U novonastalim hibridnim režimima kojima su prethodili demokratski sustavi, vlade pokušavaju kontrolirati sudstvo postupnim i promišljenim djelovanjem koje graniči s kršenjem demokratskih načelima. To se može ostvariti mijenjanjem sastava suda, mijenjanja pravila imenovanja sudaca i njihove nadležnosti, sankcioniranjem ili utjecanjem na suce kako bi podržali vladu (Sanchez Urribarri, 2011: 859).

Nakon Chávezove prve pobjede neovisno sudstvo bilo je ugroženo, a zatim postupno i narušeno. Ugrožavanje neovisne sudbene vlasti krenulo je već 1999. godine kada je po novom Ustavu raspušteni Vrhovni sud zamijenjen novim Vrhovnim sudom prave (*Tribunal Supremo de Justicia*). Članove Vrhovnog suda pravde imenovala je Ustavotvorna skupština, a potvrdila ih je Nacionalna skupština, u kojoj je vladajuća stranka imala većinu od 56% ukupnih mjesta u parlamentu (Mainwaring i Pérez-Linan, 2013: 259-260). Sudska vlast je nastavila gubiti

svoju neovisnost o vlasti kada je 2004. godine Nacionalna skupština, čiju su većinu još uvijek činili *chavisti*, donijela zakon prema kojem suci mogu biti imenovani kada ostvare natpolovičnu većinu glasova u Nacionalnoj skupštini, a ne dvotrećinsku koja je do tada bila potrebna (Human Rights Watch, 2004: 17). Nadalje, neovisnost sudske vlasti se prema Ustavu Venezuele garantirala putem jednog mandata koji traje 12 godina i postupkom razrješenja sudaca koji se pokreće na zahtjev pučkog pravobranitelja i državnog tužitelja, a usvaja dvotrećinskom većinom glasova u Nacionalnoj skupštini (Human Rights Watch, 2004: 18). Međutim, prema novom zakonu, Nacionalna skupština mogla je pokrenuti proces razrješenja suca u tri slučaja: (1) iznošenje lažnih informacije u selekcijom procesu, (2) stav javni stavovi potkopavaju prestiž Vrhovnog suda i (3) narušavanje djelovanje sudstva, nakon čega je potrebno utvrđivanje natpolovične većine glasova (Human Rights Watch, 2004: 19 prema Ustav Bolivarske Republike Venezuele). Nakon 2004. godine, ozbiljniji slučaj narušavanja neovisnosti sudstva dogodio se 2006. godine kada je Chávez, uz pomoć zakonodavne vlasti, postavio 12 sudaca Vrhovnog suda (Haggard i Kaufman, 2021a: 54).

Prema svemu navedenom, sudstvo je bilo kontrolirano od strane vladajuće koalicije jer je proces imenovanja i razrješenja sudaca bio u njihovim rukama. Valja uzeti u obzir da je djelovanje sudstva prije 2004. godine bilo relativno zadovoljavajuće te da je horizontalna odgovornost bila na djelu. Prema istraživanju koje je proveo Sanchez Urribarri, udio slučajeva odlučениh u korist tužitelja koji su tražili poništenje zakona, uredbi i brzo je porastao s 20,45% u 2001. na 45,71% u 2004. (Sanchez Urribarri, 2011: 875). Ova statistika pomaže odbacivanju pretpostavke da je pravosuđe uvijek imalo marginalnu ulogu u Chávezovom režimu. Ipak, od 2004. godine i dalje, horizontalna odgovornost u Venezueli je u opadanju, ukoliko se može reći da je još uvijek i moguća. Izvršna vlast - predsjednik, nije imala previše kontrole od strane zakonodavne i sudske vlasti, s obzirom da su za vrijeme njegovih mandata obje grane postupno popunjavale njegovi pristaše i stoga djelovali u skladu s političkim agendama predsjednika. Također, sama činjenica da su *Polo Patriótico*, i kasnije PSUV, kao Chávezove stranke održavale većinu u Narodnoj skupštini, uklonilo je moguće prepreke u podjeli vlasti, koja se, prema standardnim shvaćanjima demokracije, temelji na međusobnom ograničavanju i kontroli. Sudstvo je, što je duže Chávez bio na vlasti, imalo sve manji udio moći te je, u konačnici, postalo dio Chávezova režima.

6.4. Autokratizacija nakon erozije demokracije?

Erozija demokracije se od početka ovog rada razlikuje od autokratizacije. Međutim, postavlja se pitanje je li autokratizacija režima neupitna nakon erozije demokracije? Mogu li se narušene demokratske institucije “oporaviti” ili je pak put prema autoritarnom režimu neizbježan? Kao što je dosada navedeno u radu, prema nekim autorima određeni čimbenici mogu produbiti eroziju, nakon čega se teško vratiti na demokratski sustav kakvog definiraju Dahl i Merkel. Primjerice, što je duže ista ličnost na vlasti, teže ju je smijeniti s iste. Najvažnija razlika između autoritarnog režima i demokratskog režima je pitanje da li građani imaju pravo i moć o odlučivanju o tome tko će biti na vlasti, tj. postoji li pravo na participaciju i pravo na osporavanje. Kada određeni režim ima karakteristike demokracije i autoritarnog sustava u isto vrijeme, u političkoj znanosti, on se naziva hibridnim režimom. Općenito govoreći, bez prethodne klasifikacije hibridnog režima, Merkel navodi njegove karakteristike:

“...izbori su zbog raznovrsnih manipulacija vladajućih de facto ograničeno kompetitivni; vlada kontrolira velik dio medija, koristi državne financije u stranačke svrhe, favorizira ili onemogućuje određene skupine birača; parlamenti su možda slobodno izabrani, ali se vlada miješa u postavljanje normi pomoću ustavnog instrumenta “dekreta” i “uredbi iz nužde”; sudovi su možda de iure neovisni, ali su u primjeni i preispitivanju normi de facto pod kontrolom izvršne vlasti...” (Merkel, 2011: 479).

Iz navedene definicije mogu se prepoznati obilježja hibridnog sustava koji su bili prisutni u Venezueli za vrijeme Cháveza; ograničene kompetitivnosti na izborima, djelomična kontrola medija, financiranje stranačkih kampanja državnim financijama, sudovi koji su *de facto* pod kontrolom izvršne vlasti. Stoga, Venezuela se od 1999. godine definira kao hibridni režim, ali se postavlja pitanje o tipu hibridnog režima. S obzirom na to da komparativna politika još uvijek odgovara na pitanje kako klasificirati takve režime, u ovom radu ću dijelu rada osvrnuti na neke od poznatijih klasifikacija, koje, prema svojoj definiciji, opisuju sustav Venezuele u različitim razdobljima.

Studije o hibridnim režimima nude brojne inačice njihovog klasificiranja. Merkel je, kako je spomenuto na početku rada, već naveo tipove defektnih demokracija, među kojima je i delegativna demokracija. O'Donnell piše o delegativnoj demokraciji koja ne predstavlja

konsolidiranu demokraciju, već neki oblik “izdržljivog” tipa vlasti (O’Donnell, 1994: 56-57).

Prema njemu, delegativne demokracije su demokracije one koje:

“počivaju na premisi da onaj tko pobijedi na predsjedničkim izborima stoga ima pravo vladati onako kako smatra prikladnim, ograničen samo čvrstim činjenicama postojećih odnosa moći i ustavom ograničenim mandatom” (O’Donnell, 1994: 59).

Prema njegovoj definiciji, politički sustav Venezuele mogao se klasificirati kao delegativna demokracija od 1998. godine pa do 2009. godine kada predsjednički mandat prestaje biti ograničen ustavom. Autori Levitsky i Way uvode pojam “natjecateljski” autoritarizam kao vrstu hibridnog režima (*competitive authoritarianism*) te ga definiraju kao:

“Civilni režim u kojem postoje formalne demokratske institucije i koje se naširoko smatraju primarnim sredstvom za stjecanje moći, ali ih zloupotreba države od strane vladajućih stavlja u značajnu prednost u odnosu na njihove protivnike. Takvi su režimi konkurentni utoliko što oporbene stranke koriste demokratske institucije kako bi se natjecale za vlast, ali nisu demokratski jer su mogućnosti natjecanja uvelike iskrivljene u korist onih koji su na vlasti. Konkurencija je stoga stvarna, ali nepoštena.” (Cameron 2018: 3 prema Levitsky i Way, 2010: 5).

Slični koncept uvodi i autor Andreas Schedler koji uvodi pojam izbornog autoritarizma (*electoral authoritarianism*) kao tip hibridnog režima, koji je u literaturi u hibridnim režimima prihvaćen kada se govori o diferenciranju između demokracije i autoritarizma. Svojom definicijom sličan je natjecateljskom autoritarizmu:

“Izborni autoritarni režimi održavaju redovne izbore za izvršnu vlast i nacionalni parlament. Ovi su izbori uključivi (održavaju se prema općem pravu glasa), minimalno konkurentni (oporbene stranke, iako im je uskraćena pobjeda, dopušteno im je osvojiti glasove i zastupnička mjesta), i minimalno otvoreni (oporbene stranke nisu podvrgnute masovnoj represiji, iako mogu doživjeti represivni tretman na selektivan i isprekidan način)” (Bogaards, 2009: 407 prema Schedler, 2006).

Prema navedenoj definiciji, Venezuela se nakon 2009. godine može klasificirati kao država natjecateljskog autoritarizma što su pojedini autori i uočili (Corrales i Penfold, 2011 i

Mainwaring i Pérez-Linan, 2013). Corrales navodi kako je “autokratski legalizam” pogodovao rastu autoritarizma u Venezueli. Pod autokratskim legalizmom podrazumijeva “korištenje, zloupgradu i nekorištenje zakona” (*use, abuse and non-use*) u korist izvršne vlasti (Corrales, 2015: 38). Primjeri korištenja zakona u korist izvršne vlasti navedeni su u prethodnom odlomku. Pod zluporabom Corrales podrazumijeva “nedosljedno i pristrano” implementiranje zakona, koje je bilo prisutno u raznim domenama, ali posebice u sferi medija (2015: 40). U razdoblju od 1998.-2014. udio nezavisnih televizijskih kuća i novina se smanjio, što je, prema Corralesu, posljedica korištenja i zluporabe zakona od strane države. Nekorištenje zakona odnosilo se ponajviše na omogućavanje izbornih nepravilnosti u korist vladajućih (Corrales, 2015: 41-44). Natjecateljski autoritarizam u Venezueli očitovao se u ukidanju ograničenja za natjecanje na predsjedničkim, regionalnim i lokalnim izborima, pri čemu je najproblematičnija neograničena mogućnost izbora istog predsjednika. Isto tako, Venezuela je godinama uredno održavala izbore, ali ne-demokratske prakse i ograničenja s kojima se opozicija suočavala, ugrozile su princip poštenog i slobodnog natjecanja. Radovi koji su se do sada bavili Chávezovom vladavinom i njegovim utjecajem na politički sustav, ne osporavaju da je došlo do erozije demokracije te se ide najdalje do zaključka da je za vrijeme njegove vladavine Venezuela evoluirala u hibridni režim. Tek se nakon Chávezove smrti, dolaskom Nicolasa Madura na vlast, u literaturi se govori o autoritarnom sustavu. Stoga, s obzirom da se ovaj rad fokusirao na eroziju demokracije koja se odvijala za vrijeme Cháveza, zaključujem kako u tom periodu Venezuela nije doživjela autokratizaciju, već je definirana kao sustav natjecateljskog autoritarizma, koji još uvijek spada pod klasifikaciju hibridnih režima.

7. Zaključak

Fenomen demokratske erozije značajno je prisutniji od početka 2000-ih godina, nakon samo nekoliko godina od završetka trećeg vala demokratizacije. Među autorima koji se bave demokratskim nazadovanjem i erozijom demokracije vlada konsenzus da je takav proces gradualan i posljedica inkrementalnih promjena u demokratskom sustavu, koje zatim dovode do njegovog narušavanja. Također, u radovima nastalima u posljednjih 10 godina, zaključeno je kako je pad demokratskih sustava naglim i nasilnim putem stvar prošlosti. Međutim, u literaturi ne postoji jasno razlikovanje pojmova erozije demokracije i demokratskog nazadovanja, kao ni jasna odrednica koja označava početak jednog i/ili drugog procesa. Ipak, s obzirom na to da su to kompleksni procesi koji nužno ne označavaju prelazak iz jednog režima

u drugi i traju kroz duže razdoblje, daje se prostor političkoj znanosti za daljnje razvijanje pojmova.

Fokus ovog rada stavljen je na eroziju demokracije na primjeru Venezuele. Venezuela je, uzimajući u obzir politička događanja u ostatku Latinske Amerike, imala jedinstvenu putanju. U vrijeme kada su se ostale države u regiji suočavale s vojnim i diktatorskim režimima, Venezuela je bila na putu konsolidacije demokracije. Ipak, krajem 1990-ih godina ustaljeni venezuelanski politički sustav doživljava krizu. Vladavina stranki, koja je trajala 30-ak godina, zbog svog klijentelizma i korupcije, dobila je protivnike u neuobičajenim kandidatima. Partitokracija je bila povod i uzrok promjene vlasti u Venezueli. Zbog "starog" političkog režima, građani su bili željni promjene i poboljšanje svojih uvjeta, a ne samo pripadnika i suradnika starih stranki. Polarizacija društva koja je vladala Venezuelom, omogućila je plodno tlo za nove ideje, stavove i pristupe prema vlasti, u slojevima društva koji su se smatrali nezastupljenima. Njihove aspiracije je prepoznao Hugo Chávez, te je sa svojim lijevo-orijentiranim stavovima naišao na odobravanje među siromašnom populacijom. Dolaskom na vlast, Chávez je postepeno ugrožavao neke od temeljnih konstitucija demokracije.

Najizraženije su bile izborne nepravilnosti, koje su posebno obilježile njegovu vladavinu od samog početka. Izborne nepravilnosti očitovale su se ponajviše u ograničavanju opozicije. Chávez je pažljivim narušavanjem slobodnog i poštenog izbora za vlasti, postupno započeo proces erozije demokracije u Venezueli. Schumpeterov, Dahlov, Merkelov i O'Donnellov koncept demokratskog sustava navodi biračko pravo i legitimitet vlasti koji proizlazi iz slobodnih i poštenih izbora kao fundamentalno svojstvo demokracije. Premda je Chávez poštovao održavanje izbora, izborne nepravilnosti eksponencijalno su rasle za vrijeme njegovih mandata. Njima su ugroženi daljnji demokratski koncepti: pravo da se natječe na izborima i pravo da se bude izabran na izborima. Stoga, opozicija nije uživala u pravima slobodnog i poštenog natjecanja. Nadalje, uživajući u podršci građana, Chávez i njegova stranka godinama imali većinu u zakonodavnom tijelu tj. Narodnoj skupštini, što je ugrozilo trodiobu vlasti koja se temelji na ravnoteži i kontroli. Zakonodavna i izvršna vlast su tijekom godina narušile neovisnost sudske vlasti, posebice nakon 2004. godine. Zajedno, ti faktori doveli su narušavanja horizontalne odgovornosti, koja je prema Merkelu i O'Donnellu, jedno od nezamjenjivih demokratskih principa.

Prema općem konsenzusu, erozija demokracije u Venezueli započela je već prve godine Chávezove vladavine i nastavila se do njegove smrti. S obzirom da je politički sustav kompleksan, još uvijek ne postoji neka granica koja određuje kada on prestaje biti demokratski i postaje autoritarni. Upravo iz tog razloga razvila se studija o hibridnim režimima. Hibridni režimi imaju karakteristike demokracije i autoritarnog sustava. Erozija demokracija u Venezueli dovela je do različitih tipologija političkog sustava. Sve do 1998. Venezuelu se definiralo kao demokraciju, nakon 1999. godine i promjene Ustava, prelazi u defektnu demokraciju. Defektnom demokracijom Venezuela se može smatrati do 2009. godine, kada se ukida ograničenje predsjedničkih mandata čime se narušila horizontalna odgovornost. Nakon toga, Venezuela prelazi u hibridni režim, točnije natjecateljski autoritarizam. Danas, za vrijeme vladavine Chávezovog nasljednika Nicolasa Madura, prema različitim mjerenjima demokracija, Venezuela se ne smatra demokracijom. Prema V-DEM indexu liberalne demokracije, on je 2021. godine iznosio 0.07 na skali od 0 (autokracija) do 1 (demokracija) (V-Dem.net). Freedom House je u 2020. Venezuelu ocijenio kao neslobodnu državu koja je konsolidirana autokracija³. S obzirom na to da je suvremeno iskustvo demokracije u Venezueli obilježila postupna autokratizacija, teško je predvidjeti može li se politički sustav opet promijeniti. Ukoliko hoće, to će biti inkrementalnim putem, postupno i sporo.

³ Freedom House ocjenjuje države na ljestvici 0-100. Neslobodne države dijeli na konsolidirane autokracije (0-17) i polukonsolidirane autokracije (18-33). Venezuelu ocjenjuje 14/100. Podaci dostupni na: <https://freedomhouse.org/explore-the-map?type=nit&year=2022>.

8. Literatura

- Bermeo, Nancy (2016) On Democratic Backsliding. *Journal of Democracy* 27(1): 5-19.
- Bogaards, Matthijs (2009) How to classify hybrid regimes? Defective democracy and electoral authoritarianism. *Democratization* 16(2): 399-423.
- Cameron, Maxwell A.(2018) Making Sense of Competitive Authoritarianism: Lessons from the Andes. *Latin American Politics and Society* 60(2): 1-22.
- Cassani, Andrea i Tomini, Luca (2018) Reversing regimes and concepts: from democratization to autocratization. *European Political Science* 19: 272-287. <https://doi.org/10.1057/s41304-018-0168-5>. Pristupljeno 24. kolovoza 2022.
- Coppedge, Michael (1996) The Rise and Fall of Partyarchy in Venezuela. U: Dominguez, Jorge i Lowenthal, Abraham F. (ur) *Constructing Democratic Governance: Latin America and the Caribbean in the 1990s*. (str. 3-19). Baltimore: John Hopkins University Press.
- Coppedge, Michael (2005) Explaining Democratic Deterioration in Venezuela through Nested Inference. U: Hagopian, Frances i Mainwaring, Scott P (ur) *The Third Wave of Democratization in Latin America*. (str. 289-316). New York: Cambridge University Press.
- Corrales, Javier (2015) Autocratic Legalism in Venezuela. *Journal of Democracy* 26(2): 37-51.
- Corrales, Javier (2020) Democratic backsliding through electoral irregularities: The case of Venezuela. *European Review of Latin American and Caribbean Studies* 109: 41-65.
- Corrales, Javier i Penfold, Michael (2011) *Dragon in the Tropics: Hugo Chávez and the Political Economy of Revolution in Venezuela*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press.
- Dahl, Robert A. (1971) *Polyarchy: Participation and Opposition*. New Haven: Yale University Press.
- Dahl, Robert A. (1998) *On Democracy*. New Haven: Yale University Press.
- Ewell, Judith (1991) Venezuela since 1930. U: Bethell, Leslie (ur) *The Cambridge History of Latin America*. (str. 727-791). Cambridge: Cambridge University Press.

- Gauna, Anibal F. (2017) Revisiting the Issue of Democratic Deterioration in Venezuela 1974-1998. *Journal of Politics in Latin America* 9(1): 33-58.
- Gott, Richard (2011) *Hugo Chávez and the Bolivarian Revolution*. London: Verso.
- Haggard, Stephan i Kaufman, Robert (2021a) *Backsliding: Democratic Regress in the Contemporary World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Haggard, Stephan i Kaufman, Robert (2021b) The Anatomy of Democratic Backsliding. *Journal of Democracy* 32(4): 27-41.
- Hidalgo, Manuel (2009) Hugo Chávez's Petro-socialism. *Journal of Democracy* 20(2): 78-92.
- Huntington, Samuel (1991) *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman: University of Oklahoma Press.
- Jee, Haemin i dr. (2022) Towards a unified approach to research on democratic backsliding. *Democratization* 29(4): 757-767.
- Kos-Stanišić, Lidija (2004) Venezuela - demokracija ili poludemokracija? *Politička misao* 41(4): 92-112.
- Kos-Stanišić, Lidija (2013) Venezuela nakon Cháveza. *Političke analize* 4(14): 50-56.
- Luhrmann, Anna i Lindberg, Staffan I. (2019) A third wave of autocratization is here: what is new about it? *Democratization* 26(7): 1095-1113.
- Luo, Zhaotian i Przeworski, Adam (2019) Democracy and its vulnerabilities: Dynamics of democratic backsliding. 1-47. <https://doi.org/10.31235/osf.io/4yw98> Pristupljeno 30. srpnja 2022.
- Mainwaring, Scott (2012) Review: Representative Democracy to Participatory Competitive Authoritarianism: Hugo Chávez and Venezuelan Politics. *Perspectives on Politics* 10(4): 955-967.
- Mainwaring, Scott i Pérez-Linan, Anibal (2013) *Democracies and Dictatorships in Latin America: emergence, survival and fall*. New York: Cambridge University Press. (str. 1-92)
- Merkel, Wolfgang (2004) Usidrene i defektne demokracije. *Politička misao* 41(3): 80-104.
- Merkel, Wolfgang (2011) *Transformacija političkih sustava. Uvod u teoriju i empirijsko istraživanje transformacije*. Fakultet političkih znanosti: Zagreb.

- O'Donnell, Guillermo (1994) Delegative Democracy. *Journal of Democracy* 5(1): 55-69.
- O'Donnell, Guillermo (2003) Horizontal Accountability: The Legal Institutionalization of Mistrust. U: Mainwaring, Scott i Welna, Christopher (ur) *Democratic Accountability in Latin America*. (str. 34-55). New York: Oxford University Press.
- O'Donnell, Guillermo (2010) *Democracy, Agency, and the State*. New York: Oxford University Press.
- Sanchez Urribarri, Raul A. (2011) Courts between Democracy and Hybrid Authoritarianism: Evidence from the Venezuelan Supreme Court. *Law & Social Inquiry* 36(4): 854-884.
- Schumpeter, Joseph A. (1976) *Capitalism, Socialism and Democracy*. London: Routledge.
- Serra, Gilles (2012) The Risk of Partyarchy and Democratic Backsliding. Mexico's 2007 Electoral Reform. *Taiwan Journal of Democracy* 8(1): 93-118.
- Tinker Salas, Miguel (2015) *Venezuela: What Everyone Needs to Know*. New York: Oxford University Press.
- Waldner, David i Lust, Ellen (2018) Unwelcome Change: Coming to Terms with Democratic Backsliding. *Annual Review of Political Science* 21: 93-113.
- Webber, Jeffery R. (2010) Venezuela under Chávez. *The Journal of the Society for Socialist Studies* 6(1): 11-44.

Internetski izvori

- Freedom House (2022) Freedom in the World 2022: The Global Expansion of Authoritarian Rule. https://freedomhouse.org/sites/default/files/2022-02/FIW_2022_PDF_Booklet_Digital_Final_Web.pdf Pristupljeno 18. srpnja 2022.
- Human Rights Watch (2004) Rigging the Rule of Law: Judicial Independence Under Siege in Venezuela. 16(3): 1-26. <https://www.hrw.org/sites/default/files/reports/venezuela0604web.pdf> Pristupljeno 4. kolovoza 2022.
- IDEA (Međunarodni institut za demokraciju i pomoć pri izborima) (2019) The Global State of Democracy 2019. <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/the-global-state-of-democracy-2019.pdf> Pristupljeno 20. srpnja 2022.

V-Dem (Varieties of Democracy Institute) (2022) Democracy Report 2022: Autocratization Changing Nature? https://v-dem.net/media/publications/dr_2022.pdf Pristupljeno 20. srpnja 2022.

SAŽETAK

Tema rada su proces erozije demokracije u slučaju Venezuele i mogući uzorci koji su doveli do kršenja demokratskih načela. U glavnom fokusu rada je razdoblje vladavine Huga Cháveza (1998.-2013.) i njegov utjecaj na političku strukturu Venezuele. Koristeći se teorijskim implikacijama demokracije koje su postavili Dahl, Merkel, i O'Donnell, ovaj rad se bavi identificiranjem ugroženih demokratskih principa na slučaju Venezuele. Suvremeno demokratsko nazadovanje temelji se na postupnom narušavanju demokratskih institucija od strane dužnosnika koji su legitimitet stekli putem izbora, u skladu s demokratskim pravilima. Venezuela za vrijeme Huga Cháveza služi kao eklatantan primjer erozije demokracije putem pažljivog i inkrementalnog narušavanja demokratskih institucija. Dok je uživao u potpori od strane naroda, Chávez je pažljivo rekonstruirao demokratsku političku vlasti. Nepravilnosti unutar izbornog procesa, ugrožavanje principa horizontalne odgovornosti vlasti te potkopavanje neovisnosti sudstva navedeni su kao ključni uzroci erozije demokracije u Venezueli. Posljedica erozije demokracije u Venezueli je prijelaz na hibridni režim.

Ključne riječi: *demokracija, erozija demokracije, Venezuela, Hugo Chávez, hibridni režim*

ABSTRACT

The topic of the paper is the process of erosion of democracy in the case of Venezuela and the possible patterns that led to the violation of democratic principles. The focus of the paper is the period of Hugo Chávez's rule (1998-2013) and its influence on the political structure of Venezuela. Using the theoretical implications of democracy set forth by Dahl, Merkel and O'Donnell, this paper is concerned with identifying the democratic principles at stake in the case of Venezuela. Contemporary democratic backsliding is based on the gradual erosion of democratic institutions by officials who have gained legitimacy through elections, in accordance with democratic rules. Venezuela under Hugo Chávez serves as a blatant example of the erosion of democracy through the careful and incremental erosion of democratic institutions. While enjoying popular support, Chávez carefully reconstructed democratic political rule. Irregularities within the electoral process, endangering the principle of horizontal responsibility of the government and undermining the independence of the judiciary are cited as key causes of the erosion of democracy in Venezuela. The consequence of the erosion of democracy in Venezuela has been a transition to a hybrid regime.

Key words: *democracy, erosion of democracy, Venezuela, Hugo Chávez, hybrid regime*